

ds. Joep Dubbink

Lezingen: Jesaja 60:1-6 – Matteüs 2:1-12

Gemeente van onze Heer,

Eigenlijk is het een te makkelijk verhaal, dat van de wijzen uit het oosten. Het straalt ons tegemoet met een helderheid die groter is dan die van de ster uit het verhaal. Tegelijk is het een buitengewoon 'schriftgeleerd' verhaal dat ons bij uitstek laat zien hoe de bijbelse verhalen naar elkaar verwijzen, elkaar veronderstellen, op elkaar inspelen. Dus vanmorgen neem ik de kans om daar eens wat uitvoeriger op in te gaan.

Dat begint al met die ster. Waar komt die ster 'in het oosten' zo plotseling vandaan? Elke paar jaar komt er wel weer een groot verhaal in een krant of tijdschrift, of op TV (National Geographic is er sterk in), waarbij astronomen vertellen wat er rond het begin van de jaartelling zoal aan wonderlijke fenomenen aan de hemel heeft gestaan – dat terugrekenen is tegenwoordig niet zo moeilijk. Er zijn een paar kandidaten: Jupiter die enige tijd net vóór de zon opkwam in het oosten, in het jaar 6 v. Chr., of een conjunctie van Jupiter en Saturnus, of een komeet in 5 v. Chr. – volgens veel berekeningen is Jezus niet in het jaar 1 jaar maar iets daarvoor geboren, klein rekenfoutje... Maar na al die theorieën zegt meesterverteller Nico ter Linden iets heel anders: *de ster van Betlehem was van karton*.¹

Dat was het knappe van Nico, hij wist zo te formuleren dat je het onthoudt. Deze preek gaat u vergeten maar die kartonnen ster onthoudt u. Dat bedoelt hij vrij letterlijk, hij duidt ermee op het *flanelbord* waarmee vroeger de juf en meester van school of zondagsschool bijbelse figuren uit de doos namen, en hun vertelling illustreerden. Daarbij gebruikten ze de figuren zonder problemen door elkaar heen: de herder van Psalm 23, 'De Heer is mijn Herder', dat was gewoon Abraham. Maar die kan ook David als herder voorstellen, maar evengoed herder zijn bij de stal, en ook Jezus als Goede Herder. En die ster? Die komt uit Numeri! Een obscure plek, een gedeelte uit de profetie van Bileam, die rare heidense profeet die Israël moet vervloeken, maar dat lukt 'm niet. Hij zegt onder meer:

Een *ster* komt op uit Jakob,
een scepter uit Israël. (Num. 24:17)

en hij zegt daarbij:

Wat ik zie is niet in het heden,
wat ik waarneem is niet nabij.

Moet je nu veronderstellen dat deze profeet, of de schrijver van het boek Numeri, honderden jaren eerder al Jezus op het oog had? Zo kijk ik er niet tegenaan: ik denk dat je andersom moet kijken: dat Matteüs *zijn* bijbel, de boeken die wij nu het oude testament noemen, als een soort gereedschapskist of flanelbord-does voor zijn eigen verhaal beschouwde, waaruit hij vrijelijk kon putten. Heeft 'ie een ster nodig, eens even kijken, Numeri!

¹ Zo in een artikel in Trouw in de 80-er jaren. In *Het verhaal gaat* (dl. II, blz. 184-187) vertelt hij inhoudelijk hetzelfde (de ster is een theologische, geen astronomische ster) maar zonder het beeld van het flanelbord.

Zo werkt hij met het Oude Testament. Je struikelt bijna over de motieven die hij oppakt. Is het u weleens opgevallen, dat Jozef in die eerste hoofdstukken van Matteüs een paar keer droomt, en in die dromen goddelijke boodschappen doorkrijgt? En dat uitgerekend de oudtestamentische Jozef de 'meesterdromer' wordt genoemd', die zelf droomt maar ook dromen van anderen kan uitleggen? Vast geen toeval.

Er is nog meer, en dan komen we langzamerhand dicht bij het hart van het verhaal. Want waar draait het om? Matteüs jongleert niet met bijbelteksten om te laten zien hoe knap hij is, maar om iets duidelijk te maken. Het gaat hem erom, de komst van Jezus op de goede manier te vertellen. Jezus is voor hem de nieuwe koning. 'Wij wachten op de koning, zijn ster is reeds gezien', zongen we. Het evangelie van Matteüs heet wel het evangelie van het Koningschap. Maar wat is een koning? Koning is eigenlijk een heel bedenkelijk begrip in de bijbel. De opkomst van het koningschap in Israël ging niet zonder slag of stoot, iemand als de profeet Samuel is er behoorlijk op tegen: een koning wordt voor je het weet machtsbelust, hij (het is meestal een hij) gaat zich verrijken ten koste van anderen, gaat een grote hofstaat voeren, en gaat denken dat het volk er is voor hem in plaats van omgekeerd (1 Samuel 8:5-33; 1 Samuel 12). Actueel tot en met: kijk om je heen, en je ziet ze, vaak zonder de titel 'koning' maar met minstens zo grote pretenties.

De koning in bijbelse zin, volgens de Psalm die we zongen, is in de eerste plaats een bevrijder. 'Hij zal de redder zijn der armen'. De koning staat in voor recht en gerechtigheid. Wie is het model van zo'n koning? Je kunt denken aan David – en dat komt ook zo meteen – maar er nog een eerder model, dat is een beetje minder opvallend omdat die nooit koning heeft geheten, maar wél bevrijder was: Mozes! En het lijkt me buiten twijfel dat Matteüs ons Jezus niet alleen als een koning in de lijn van David tekent maar ook als een bevrijder in de lijn van Mozes.

Dat zie je in de Bergrede (Mat. 5:1), waar Jezus *op een berg* de mensen toespreekt. Zoals Mozes van een berg afdaalde met de wet van God onder zijn arm, zo gunt Jezus eerst die wet van Mozes alle eer – geen punt of komma ervan vervalt! (Mat. 5:17-20) – om 'm vervolgens aan te scherpen, met gezag, als was hij een nieuwe Mozes (Mat 5:21-48).

Maar dat Jezus op Mozes lijkt, dat begint al in ons verhaal. Want Mozes zowel als Jezus krijgen te maken met de realiteit van tegenstand. Het bevrijdende koningschap van Godswege wordt niet met open armen ontvangen, maar krijgt massieve tegenstand. De bevrijding van de Hebreeën in Egypte werd fanatiek tegengewerkt door de farao, die zijn goedkope arbeidskrachten niet kwijt wilde. En evenzeer stuit het bericht van de geboorte van een nieuwe koning in Jeruzalem niet op enthousiasme, maar op ontzetting. Want er zit al een koning op de troon, en die koning schrikt zich een ongeluk, *en heel Jeruzalem met hem*. In dat laatste zinnetje zit het venijn. Het gaat niet alleen om Herodes, zetbaas van de Romeinen en bekend om zijn wreedheid. Geschiedschrijver Flavius Josephus boekstaft hoe het bewind van Herodes is gebaseerd op manipulatie en het vermoorden zelfs van zijn eigen vrienden en familie (*Jos. Ant. Iud. boek 15*); *Game of Thrones*, of *House of Cards*, maar dan bloedige ernst. Maar het trieste is dat 'heel Jeruzalem' blijkbaar liever heult met deze sterke man, en hoopt een graantje mee te pikken, dan te vertrouwen op een nieuwe en nog onbekende heerser.

Ik moet u eerlijk bekennen, dit zinnetje zie ik dit jaar voor het eerst, en dat komt vast en zeker door de situatie waarin we leven: sterke mannen alom, die zich door niets of niemand laten tegenhouden en toch op de een of andere manier ermee weggelopen, *omdat* gewone mensen erachteraan lopen. Als het evangelie ons één ding kan leren, dan is het, ontmaskering van opgeklopte mensenmacht.

De farao probeerde de Hebreeuwse jongetjes te vermoorden, en dat dat niet lukt komt door de inventiviteit van zijn moeder en de hulp van zijn zus, met als resultaat dat het jongetje Mozes vlak

onder de neus van farao groot wordt! Vrolijke ironie, de bevrijder groeit op met Egyptische staats-subsidie.

Wie verder leest in ons verhaal van de wijzen, die komt erachter dat Herodes via een kindermoord probeert, de pasgeboren koning te doden die hem naar de kroon zou kunnen steken. En als u dat nog niet genoeg op elkaar vindt lijken, dan is er nog een joodse uitlegtraditie die de verhalen nog dichter bij elkaar brengt. Want in Exodus lijkt het wel, alsof de farao bang is voor heel véél Hebreeuwse jongetjes – die buitenlanders, ze krijgen maar kinderen, waar hebben we dat meer gehoord? Maar de Joodse uitleggers menen te weten, dat het hem uiteindelijk maar om één jongetje ging: de farao had namelijk van zijn waarzeggers gehoord dat er een bevrijder zou opstaan, die deze Hebreëen zou uitleiden naar de vrijheid. Als Matteüs die uitleg gekend heeft, dan zou het ook zomaar kunnen dat hij het verhaal over de kindermoord van Betlehem zo heeft gecomponeerd, dat dat op elkaar lijkt: heerser probeert bevrijder om te brengen met gruwelijke maatregelen, maar tevergeefs.

Matteüs laat Jozef en Maria met de kleine Jezus *uitgerekend* naar Egypte vluchten. Dat is ook ironie, maar bittere ironie. Het is blijkbaar in Egypte, het slavenhuis, momenteel veiliger voor de Messias dan in zijn eigen land. Maar dan kan ook klinken, en daar is het volgens mij allemaal om begonnen, wat God Mozes opdroeg om te zeggen: 'Israël is mijn zoon, mijn eerstgeboren zoon!' (Exodus 4:22). En later laat de profeet Hosea God zeggen: 'Uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen! (Hosea 11:1). Precies die woorden laat Matteüs ook klinken (Matteüs 2:15) om duidelijk te maken: hier *is* die eniggeboren Zoon, hier is de bevrijder in de lijn van Mozes, de koning in de lijn van David. Hij vervult de belofte aan Israël gedaan.

* * *

Het kan goed zijn dat het u nu duizelt – en dit is nog maar een selectie, er is nog wel meer! Zoveel verwijzingen, zo'n hecht weefsel van verhalen, Matteüs haalt alles uit de kast, en ik zei al: niet om te showen, niet vanwege de intellectuele bevrediging alleen, maar om zijn verhaal kracht bij te zetten.

Wat wil hij ermee? Ten eerste, Jezus diep verankeren in de traditie van zijn eigen volk. Steeds weer moet dat gezegd worden, steeds weer hebben we de neiging om Jezus daarvan los te maken, om de geschiedenis bij het jaar één te laten beginnen. Er is een kerstlied, dat zelfs het nieuwe liedboek gehaald heeft, waarin we moeten zingen 'Vanwaar zijt Gij gekomen, wij wisten niets van U', en dan Jezus moeten toezingen met 'een nieuwe god zijt gij' (NLB 494:1). Het spijt me, maar hoe mooi de rest ook, dat gaan we niet zingen. En ik zeg dat niet gauw, er zijn weleens vaker regels die ik wat minder sterk vind, maar deze kan echt niet: Jezus komt niet uit het niets, hij is geen 'nieuwe god'. Hem 'een god' noemen is verwarrend; je mag zeggen dat je in hem God ontmoet. Maar een '*nieuwe god*'? Dat al helemaal niet. Hij is door en door geworteld in de geschiedenis van zijn volk. Het nieuwe is er wel, dat is, dat hij dieper gaat dan iemand vóór hem: nauwer verbonden met zijn God, en bereid roekeloos ver te gaan in zijn liefde voor mensen. Dat mag je nieuw noemen, maar het hoort wel tot diezelfde beweging. Het gaat om diezelfde God, van wie gezegd kan worden 'in jullie benauwdheid is Hij zelf benauwd geweest' (Jesaja 63:9). De God van het oude testament kenmerkt zich niet door grootheid en overmacht – daarin is hij niet opvallend anders dan andere goden – maar door zijn mededogen, mee-lijden, betrokkenheid, 'menselijkheid' durf ik wel te zeggen.

Ten tweede: zo vertellen over het bevrijdende koningschap van Jezus maakt ons bewust van de tegenstelling in dit verhaal. Matteüs gebruikt daarvoor die wat naïeve magiërs, bedenkelijke heidense sterrenwicheelaars die je nou niet zo snel als kraamvisite bij de Messias zou verwachten, maar ze mogen komen. Ze melden zich bij het paleis, maar dan wordt de tegenstelling scherp aangezet tussen de koning in zijn paleis in Jeruzalem, machtscentrum, en het kleine dorpje Betlehem, ietsje terug eigenlijk als je vanuit het oosten komt. Onaanzienlijk dorpje, maar wel verbonden met die hoop op een nieuwe vorst in de lijn van David, een alternatief voor de zittende heerser (Micha

5:1-2). Twee vormen van koningschap tegenover elkaar: dus geen 'driekoningen' vandaag, hoe mooi dat ook klinkt en hoe feestelijk onze vrienden hier er ook uitzien! Het zijn geen koningen maar

De kerstgroep Jozef, Maria met kind en de wijzen, dit jaar met giften en sponsoring aangeschaft.

magiërs, en of het er drie waren – zelfs dat weten we niet zeker, ze hebben drie geschenken bij zich dus vandaar die drie. Maar Matteüs vergeet ons dat te vertellen, het gaat hem om die twee koningen tegenover elkaar, Herodes die het oude, vastgeroeste koningschap vertegenwoordigt, en Jezus die daar een menselijk, bevrijdend, verwachtingsvol en hoopvol koningschap tegenover zet.

Uiteindelijk is het verhaal dus toch wel weer heel helder. Want waar kiezen

wij voor, in deze 'uithoek'? ² Waar waag je het mee, waar zet je op in? Zeg niet te snel 'op Jezus', want durf je dat wel? Het andere is heel verleidelijk, geeft veel meer vastigheid. Al te vaak zien we onszelf als aarzelende, angstige handlangers van de Herodessen van onze tijd. Al deze bijbelse omzwervingen hebben maar één doel: ons zo ver te krijgen dat we het wagen met het verhaal van deze God, die de toekomst openlegt, en telkens weer nieuwe mogelijkheden schenkt. Amen.

² In het kinderverhaal is verteld dat Uithoorn 'uithoek' betekend.